

Departament de Governació, Administracions Públiques i Habitatge

Pigem: "Cap societat no se'n pot sortir sense combinar les perspectives de les diferents tradicions i cultures"

Jordi Pigem (Barcelona, 1964) és doctor en filosofia per la Universitat de Barcelona, amb la tesi *El pensament de Raimon Panikkar: Una filosofia de la interdependència*. La seva obra més recent és *Àngels i robots: La interioritat humana en la societat hipertecnològica*. Ha estat el coordinador dels primers volums de l'edició catalana de l'Opera Omnia Raimon Panikkar.

03/05/2018 | 11:05

Conversa amb Joan Gómez i Segalà

Com vau conèixer Raimon Panikkar? Què heu après al costat de Panikkar?

Estava fent un doctorat de filosofia, centrant-me en Heidegger. La primavera de 1992 assisteixo a les Cotxeres de Sants a una conferència internacional crítica amb la celebració del cinquè centenari de la conquesta d'Amèrica i en suport de la diversitat cultural. L'únic seient que trobo lliure és al costat de Raimon Panikkar: el reconec, però encara no he llegit res d'ell. En aquell moment, jo el veia com una persona que sap molta filosofia medieval i oriental però no imagino que estigui gaire al dia d'autors contemporanis. Em saluda, parlem un moment, li comento que vull fer una tesi sobre Heidegger i em respon: "Heidegger? Si érem molt amics!"

Quina coincidència!

Al cap d'unes setmanes m'arriba un dels últims poemes del filòsof alemany, justament dedicat a Panikkar. Portava molts anys llegint autors d'arreu del món, buscant algú que integri una visió

espiritual amb la ciència i amb els reptes del nostre temps... i vet aquí que tot això conflueix en Panikkar, que ha nascut a Barcelona com jo i parla la meua llengua. Li demano que sigui el director de la meua tesi doctoral.

Raimon Panikkar, el gran desconegut?

En aquell moment m'adono que s'han fet milers de tesis sobre Heidegger però no s'ha estudiat Panikkar des d'una perspectiva filosòfica. Se n'han fet tesis doctorals, però totes són de teologia. A finals de 1994 visito la seva biblioteca i em diu que necessita algú que l'ajudi amb els seus textos. Em trasllado a Tavertet, un poble on no hi havia estat des que als 14 anys hi havia anat amb l'agrupament escolta.

I què hi feu a Tavertet?

Allà m'hi passo dos anys. Els matins elaboro la tesi doctoral sobre Panikkar i a la tarda treballo amb ell. Ell em passava els textos que havia escrit durant el matí sobre qualsevol tema: filosofia, política, teologia, economia.... i la meua feina de cada tarda consistia en llegir-ho i comentar-ho. A mesura que passa el temps això es converteix en una espècie d'entrenament, perquè pel simple fet d'estar al seu costat ja en vaig aprendre un munt!

Panikkar va transformar molt el vostre pensament?

Quan començo a treballar amb Panikkar jo ja havia publicat un llibre en el qual, sense haver llegit mai a Panikkar, vaig a parar a perspectives molt semblants. Em resulta fascinant que mentre construeixo la meua visió del món a través de llegir autors d'arreu del món, Panikkar ho estava fent molt abans. Veig que el camí que jo havia començat és molt semblant i que ell va molt més endavant!

Com era Panikkar?

El recordo amb molta estima, com un mestre, i possiblement com el millor orador que he sentit mai. Em va transmetre alguna cosa de forma inconscient a través dels debats que manteníem. Cal dir que Panikkar tenia una agilitat mental impressionant — "*inteligencia eléctrica*", en va dir Octavio Paz— i relacionava temes aparentment inconnexos amb una rapidesa admirable. A la meua tesi doctoral vaig intentar plasmar el nucli del seu pensament: la visió de la realitat com a interdependència, el fet que tot està relacionat amb tot, o tot és en tot. Després ell va començar a dir-ne "inter-independència", per tal d'emfasitzar la llibertat irreductible de cada ésser.

Tenim exemples de inter-independència?

Ell ho explora a nivell religiós, a partir del concepte cristià de la Trinitat, que n'acaba dient trinitat radical, perquè cap de les tres persones és si no és en relació a les altres dues. Però també ho explora des de la perspectiva budista a través de la noció de *pratityasamutpada*, que ell tradueix com a "relativitat radical". I sap que ja Abhinavagupta (al Caixmir de fa mil anys) també afirma que "tot és en tot". O sigui que explora aquesta idea d'inter-independència des de diferents tradicions religioses.

Sabeu reconèixer la seva petjada en la vostra obra?

Com et deia, quan conec Panikkar jo ja havia publicat un llibre i havia començat el meu camí. Però m'ajuda a veure clar les coses que jo només veia a mitges. El seu exemple també m'ajuda a

endinsar-me en territoris molt allunyats dels pressupòsits avui comunament acceptats. Per exemple, començo a qüestionar explícitament que la ciència moderna ofereixi una visió del món més veritable que la visió tradicional d'altres cultures.

Qüestioneu la ciència com a forma de coneixement?

Veig que és una manera de veure les coses a partir de pressupòsits molt qüestionables, com la idea que només existeix realment el que es pot mesurar. Altres visions del món no permeten fabricar coets (ni míssils!) però poden donar més sentit a la teva experiència de vida. En algunes qüestions concretes que em semblaven agosarades i en què ningú no gosava estar-hi d'acord, ell em podia dir: "Home, i tant!".

Així doncs, Panikkar us reafirma en les vostres intuïcions.

La influència d'en Raimon no em fa desviar del camí pel qual ja caminava, però em fa avançar molt més ràpid. Li reconec una influència i un mestratge, sens dubte.

Si cada forma de coneixement respon a objectius diferents, quin seria l'objectiu de la humanitat: la salvació, el coneixement, l'alliberament...?

El propòsit de la vida humana és el que diverses tradicions anomenen "deslliurança" o "despertar", i al que naturalment s'hi pot arribar per molts camins. Despertar del somni que ens fa creure que som éssers individuals separats de la resta de la realitat. Despertar de la falsa idea que el que passa als altres no m'afecta a mi i el que m'afecta a mi no afecta a ningú més. Despertar de l'ensopiment que ens fa creure que una cosa és més real com més tangible i més quantificable, creença que porta a confondre la plenitud amb la quantitat de diners i possessions. Això és desastrós perquè ens duu a una vida buida i sense sentit on es posa èmfasi en la quantitat i no en la qualitat. Així doncs, cal alliberar-nos, despertar. El mot 'buda' no vol dir altra cosa que "despert".

A la tradició cristiana es parla de la salvació.

És clar, i en el fons és el mateix. Cal alliberar-se, salvar-se de la cobdícia, de la seducció per les coses i el poder. Martin Luther King afirmava que hem de passar ràpidament d'una societat centrada en les coses a una societat centrada en les persones. Cal despertar d'aquest ensopiment que ens fa centrar la vida en les coses. Si haguéssim d'escatir l'objectiu de la humanitat a través del que ens diuen els mitjans de comunicació arribaríem a la conclusió que el propòsit de la vida personal és consumir i que el propòsit de la vida col·lectiva és incrementar el PIB. I això es veu quan analitzem a què es dedica la gent en el seu temps lliure.

Aquesta és la base del vostre últim llibre?

El títol, Àngels i robots, té a veure amb com avui se'ns vol donar els robots com a model d'evolució, en comptes d'un model tradicional com són els àngels. O en com se'ns ven la fal·làcia de l'anomenada "intel·ligència artificial", que no és més que capacitat mecànica de càlcul i d'aplicació d'algorismes. La "intel·ligència artificial" és tan intel·ligència com una flor de plàstic — una flor artificial— és una flor. Som en un món on hi ha simultàniament una tendència a personalitzar els robots i a robotitzar les persones! I on persones molt ben considerades afirmen que els animals no tenen cap forma d'interioritat mentre que en canvi els robots sí en poden tenir!

Forçosament hi ha d'haver aquesta oposició entre àngels i robots? És a dir, la tecnologia no es pot utilitzar per la millora de les persones en el sentit d'aquest despertar?

La tecnologia, ben emprada, pot ajudar-nos a despertar. Però la tecnologia és cada vegada menys una eina o un vehicle, ha agafat el volant i no sabem on ens porta. Panikkar distingia les eines de primer grau —les tècniques tradicionals— i les eines de segon grau, és a dir, la tecnologia que per la seva pròpia dinàmica en lloc d'adaptar-se a nosaltres, ens arrossega. I Panikkar ja parlava del paradigma tecnocràtic, que és, per dir-ho així, el cor de la bèstia.

El papa Francesc descriu el paradigma tecnocràtic com el problema fonamental.

Panikkar ja ho feia 30 anys abans, i no era pas l'únic. Poca gent s'allibera del parany de creure que la tecnologia és tan sols un mitjà. Cada tecnologia t'encamina en una direcció determinada: si la teva eina més habitual és un martell faràs coses ben diferents que si la teva eina habitual és una flauta. Si fem servir la flauta per picar i el martell per fer música, no anirem gaire lluny. Les armes nuclears són un exemple més obvi i més dramàtic. La majoria d'aplicacions dels mòbils estan dissenyades per crear addicció, i un dels seus efectes és que la postura erecta que caracteritzava l'ésser humà comença a ser desplaçada pels caps cots de les persones que caminen absortes en petites pantalles. I la comunicació mirant-se als ulls també es va perdent. En llocs públics pots trobar petits grups de persones perfectament aïllades les unes de les altres a través dels seus dispositius. Em sembla evident que aquestes tecnologies comporten un risc de deshumanització. Tenen un gran poder de seducció i, sense límits i disciplina interior, el seu ús pot ser desastrós.

L'escola ha d'educar en l'ús de les tecnologies?

I tant. Trobo excessiu l'ús que se'n fa en molts àmbits. Sabem que, per exemple, que l'escriure a mà fomenta en l'infant una sèrie de capacitats d'expressió, creativitat i disciplina que no es poden desenvolupar teclejant. Hem de decidir si volem anar a un món de plenitud en la vida de les persones i de tots els éssers amb què compartim el miracle de la vida, o volem anar cap al miratge de les utopies tecnològiques. Miratge perquè es basen en un món tan insostenible que no durarà gaires més anys. Els infants que avui neixen, quan siguin majors d'edat no crec que visquin en un món centrat en les noves tecnologies. Hi ha límits ecològics i energètics evidents que fan que les utopies tecnològiques no siguin més que un miratge. Si vivim gaires anys, tard o d'hora se'ns farà evident.

En algun moment explicitau que cal un canvi de consciència global, no només en la dimensió econòmica, política o social. Qui pot impulsar aquest canvi? De vegades associem aquest canvi a qüestions que tradicionalment havien vehiculat les religions. Qui té ara l'autoritat i la capacitat per impulsar un canvi tan global?

Panikkar parlava sovint de "canvi de consciència". I de *metanoia*, d'anar més enllà de la ment. Afirmava que els problemes de la humanitat només es poden superar a partir del cor humà, no dels avenços tecnològics. El canvi que necessitem només pot sorgir de l'interior de cada persona, de la teva veu més profunda. *Intimior intimo meo*, com diu l'expressió de sant Agustí, que Panikkar sovint citava. En qualsevol cas, aquesta profunditat de la teva interioritat —o de la teva ànima— avui té l'oportunitat de nodrir-se de les moltes tradicions de saviesa, religioses o filosòfiques, de la humanitat. ¿Com ho fem perquè cadascú, des de les seves pròpies conviccions, aprofitant aquest accés a diverses fonts de saviesa, trobi què ha de fer amb la seva vida, què li diu la interioritat del fons del seu cor? A diferència d'altres èpoques en què tothom podia seguir un

gran líder, crec que avui cal que cadascú se segueixi a si mateix. Cosa eu no vol dir que no puguem aprendre molt de persones com Panikkar, el papa Francesc o, posem per cas, el Dalai Lama.

Amb quin terme cal referir-se a l'íntangible que conforma l'espiritualitat, el creixement personal, la transcendència, l'autoconeixement... Com s'hi referia Panikkar a tota aquesta sèrie d'idees?

En Raimon tenia molt clar que la realitat més interior i més última no es pot acotar amb cap paraula. Li agradava de dir —és un xic provocatiu— que qualsevol cosa que diguem de Déu no és Déu. No hi ha cap paraula que sigui adient, l'essència primera i última no es pot definir amb paraules. Aquesta idea es troba en moltes tradicions religioses: el *Lao zi*, per exemple diu "el tao que es pot anomenar no és el tao veritable". Per a nosaltres, avui, trobo que una paraula útil per apropar-nos-hi és *interioritat*.

Interioritat, doncs?

Hi ha persones que són explícitament espirituals però que se senten incòmodes amb el mot *espiritualitat*, que potser associen amb els 'esperits' de creences que els resulten inacceptables. En canvi ningú no pot negar la interioritat, la seva pròpia i la dels altres. El terme *consciència* també el trobo adient, però sovint resulta ambigu. I topa amb alguns neurocientífics reduccionistes que diuen que la consciència no existeix perquè en explorar el cervell no l'han vista —ho diuen, és clar, des de la seva consciència!

Descartem consciència?

La consciència d'entrada és l'experiència que tens de ser, d'existir ara mateix. Potser això és un somni, però encara que sigui un somni n'ets conscient. I hi ha quelcom dins teu que respon a l'experiència que se't presenta, potser amb indignació, potser amb admiració. *Interioritat* i *consciència* trobo que són els termes més adients per a aquest món nostre que està començant a despertar de l'ensopiment, del materialisme, de la confusió i de la fragmentació. Crec que arriben a molta més gent que mots com *espiritualitat* o *religió*.

Finalment, com afavoreix aquesta presa de consciència a la gestió de la diversitat cultural i religiosa pròpia de la nostra societat?

Pannikar deia que davant dels reptes del món actual, cap societat se'n pot sortir per ella mateixa. Deia que cal una "interfecundació" de les cultures: els reptes actuals ens interpel·len d'una manera tan profunda que no en tenim prou amb el coneixement que hi ha més a l'abast, sinó que hem de aprendre també de les perspectives d'altres tradicions i cultures. Predomina la cultura materialista i tecnocràtica, però cal conrear la plenitud espiritual per tal de superar l'atzucac en què avui es troba el món.

Jordi Pigem es va doctorar amb la primera tesi sobre la filosofia de Raimon Panikkar

Avis legal: D'acord amb l'article 17.1 de la Llei 19/2014, la ©Generalitat de Catalunya permet la reutilització dels continguts i de les dades sempre que se'n citi la font i la data d'actualització i que no es desnaturalitzi la informació (article 8 de la Llei 37/2007) i també que no es contradigui amb una llicència específica.

